

פרשת שלח: מדוע מכסים את הראש בטלית בשעת הברכה

בס"ד

פתיחה

בפרשת השבוע כותבת התורה על מצוות הציצית, שמטרתה להזכיר ללובש את מצוות ה'. הגמרא במסכת מנחות (מב"ע"א) כותבת בשם אביי, שבמקרה בו חוטי הציצית מסתבכים אחד בשני, יש להפרידם. נחלקו הראשונים ובעקבותיהם האחרונים, מתי נאמר דין זה, מחלוקת שמשיפעה על השאלה האם יש להחמיץ תפילה בציבור לטובת הפרדת הציציות:

א. **המגן אברהם** (או"ח ח, י) בעקבות **בעל העיטור** סבר, שדין זה נאמר רק בזמן בו היה תכלת, שאז היה צריך להפריד את חוטי הלבן מהתכלת כדי ליצור היכר ביניהם. בזמן הזה לעומת זאת שכל החוטים לבנים, על אף שיש להפריד את החוטים אלו מאלו כדי לעשות זכר לתכלת, מכל מקום אין להחמיץ תפילה במניין לשם כך (ועיין בדף לפרשת תצווה שנה ג'), ובלשון המגן אברהם: "צריך להפריד חוטי הציצית זה מזה. כתב בעל העיטור בעידן תכלת קאמר להפריד תכלת מצד אחד ולבן מצד אחד, ויפה לדקדק ולעשות זכר לתכלת על כן, אם נשתהה לבא לבית הכנסת ובעוד שיפריד הציציות יתבטל מלהתפלל עם הצבור, אין צריך לדקדק בזה."

א. **הגר"א** (או"ח ח, ד"ה צריך) לעומת זאת סבר כדעת **רש"י**, שכאשר הגמרא אומרת שיש להפריד את חוטי הציצית, כוונתה גם לזמן בו החוטים לבנים בלבד. משום כך לשיטתו יש לוותר על תפילה במניין לשם כך, וייתכן שבמקרה בו הם מסובכים אפילו אין לברך על ציצית זו (עיין ביאור הלכה שם).

בעקבות מצוות הציצית המוזכרת בפרשה, נעסוק השבוע בהלכותיה. נראה את מחלוקת הראשונים כיצד יש להתעטף בטלית, האם התעטפות זו כוללת את כל הגוף והראש, כמו כן נראה, כיצד מחלוקת זו משפיעה על השאלה כיצד מברכים על ברכת הציצית (= טלית קטן), והאם יש לשים טלית על הראש גם בחלקים מסוימים שבתפילה.

סדר ההתעטפות

כיצד יש להתעטף בטלית? נחלקו הגאונים והראשונים בשאלה זו:

א. לדעת **הגאונים** (בית יוסף או"ח ח, נ) כאשר מתעטפים בטלית, יש להתעטף עטיפה מלאה הכוללת את הראש והגוף. בביאור דעתם נימק הבית יוסף, שכיוון שלפי התוספתא (ברכות ס' ו') מברכים "להתעטף בטלית" והגמרא במסכת מועד קטן כותבת שעטיפת אבלים כוללת גם את עטיפת הראש וכעטיפת הישמעלים - על כן כך יש לעשות גם כאשר מתעטפים בטלית.

ב. רוב הראשונים וביניהם **המהרי"ק** (ס' קמט), **תרומת הדשן** (ס' מה) ו**הנימוקי יוסף** (ציצית יא ע"ב) חלקו על הגאונים וכתבו, שלא כתוב בשום מקום בתורה שעטיפה כוללת גם את הראש. משום כך סברו, שבשביל לצאת ידי חובה בלבישת טלית, יש ללבוש בדרך שבני אדם בדרך כלל שמים את בגדיהם - מונחים על הגוף, ולא דווקא על הראש, ובלשון תרומת הדשן:

"ולדעתם בדרך זה חשיב עיטוף ולא לבוש, ונראה דבאותו דרך נמי לאו עיטוף מיקרי דעיטוף בכל מקום משמע עטיפת הראש. ובימיהם היו רגילים בכסות המכסה הראש והגוף, ולכך תקנו לברך להתעטף בציצית. ולדין דכל כסות שלנו רק לכסות הגוף אין נראה כלל שתפטר מציצית, דעיטוף לא כתיבא ולא רמיזא באורייתא."

את ראיית הגאונים מהגמרא במסכת מועד קטן (שהאבלים היו עוטפים גם את ראשם), דחו בשני אופנים: **אפשרות ראשונה**, אין להשוות בין הלכות אבילות להלכות ציצית. **אפשרות שניה**, גם אם יש להשוות בין הלכות אבילות לציצית, הגמרא במועד קטן מביאה את דעת רב שגם באבילות אין צורך לעטוף את הראש.

להלכה פסקו **השולחן ערוך והרמ"א** (ח, ב) כמותם, שמעיקר הדין מספיק לשים את הטלית על הגוף כדי לצאת ידי חובת לבישת טלית. ובכל זאת, במקום האפשר כתבו שיש לחשוש לדעת הגאונים. לכן, הוסיף השולחן ערוך שכאשר לובשים טלית בבוקר - טוב להניחה גם על הראש בזמן הברכה כדי לחשוש לשיטתם, ובלשון **ערוך השולחן** (שם, ו):

"כתב רבינו הבית יוסף בסעיף ב': סדר עטיפתו כדרך בני אדם שמתכסים בכסותם ועוסקים במלאכתם, פעמים בכיסוי הראש ופעמים בגילוי הראש, ונכון שיכסה ראשו בטלית. כלומר, העיקר לדינא כהעיטור דלא בעינן רק כיסוי הגוף ולכיסוי הראש בטלית לא חיישין, וכתב נכון שיכסה ראשו בטלית כדי לצאת דעת הגאונים, וכן הוא המנהג."

כמו כן, כפי שנראה להלן בהרחבה, נחלקו הראשונים האם אפשר לצאת ידי חובת ציצית בטלית קטן (כיוון שבגלל קוטנה אי אפשר להתעטף בה). נקדים ונאמר שאמנם למעשה יוצאים בה ידי חובה, אך מכל מקום כתב **השולחן ערוך** (שם, ג), שכאשר לובשים אותה טוב לעטוף אותה בשעת הברכה על הראש, לחשוש לדעת הגאונים.

דין טלית קטן

על בסיס המחלוקת שראינו עד כה, יש לבחון מחלוקת נוספת בין הפוסקים והיא היחס לציצית (= טלית קטן):

א. **האור זרוע** (מובא במהר"ח אור זרוע ס' ד') שצעד בדרך הגאונים כתב שאין לברך על ציצית זו, שהרי אי אפשר לעטוף בה גם את הראש, ובלי עיטוף הראש לא יוצאים ידי חובה. כמו כן, כפי שהביא הנימוקי יוסף (מובא בבית יוסף ס' יג), יש שבעקבות כך היו נמנעים מללכת עם ציצית מעין זו בשבת במקום שאין עירוב, שמא לא יוצאים בה ידי חובה ועוברים על דין טלטול.

ב. כפי שראינו לעיל, רוב הראשונים חלקו על הגאונים וסברו שאין צורך בעטיפת הראש בשביל לקיים מצוות ציצית. גם במקרה זה כפי שכתב **בעל העיטור** (בית יוסף ס' ח) ניתן לצאת ידי חובה בציצית שאינה מולבשת גם על הראש, ומותר לצאת עימה בשבת (ובלבד שתהיה בגודל סביר כדי שתכסה גופו של קטן).

כמו כן כאמור לעיל, ביחס לטלית, התחשבו הפוסקים בדעת הגאונים וכתבו, שבשעת הברכה יש לשים את הטלית על הראש. גם במקרה זה חשש השולחן ערוך (נ, ג) לדעתם במידה מסויימת וכתב, שעל אף שיוצאים ידי חובה בציצית (בטלית קטן) למרות גודלה, מכל מקום בשעת הברכה טוב לשים אותה על הראש, ורק לאחר מכן ללבושה על הגוף¹.

ברכת הציצית

איזו ברכה יש לברך על ציצית?

א. הרמ"א (נ, ו) כתב, שהמנהג לברך בטלית קטן 'על מצוות ציצית', וכן כתב הנימוקי יוסף (יב ע"א). בטעם הדבר נימק בדרכי משה, שכיוון שיש סוברים שאין בטלית קטנה זו עטיפה ולא יוצאים בה ידי חובה, לא שייך לברך להתעטף בציצית. אמנם עדיין יש קושי, שהרי לדעת הגאונים אין לברך כלל על ציצית זו, שהרי היא לא עומדת בתנאים שציצית צריכה לעמוד בהם.

משום כך ביאר, שכאשר מברכים 'על מצוות ציצית', אין הכוונה שמברכים על המצווה שמקיימים עכשיו, אלא על כך שה' ציווה בעבר על מצוות ציצית, ונוסח זה אינו ברכה לבטלה. ראייה לדבריו הביא מדברי רבינו תם (מובא ברא"ש שבת יט, י) שכתב, שבחלק מברכות המילה משבחים את הקב"ה על המילה שניתנה בעבר, ולא על המצווה בהווה, ובלשון הדרכי משה:

"והמנהג לברך על מצוות ציצית. וטעם המנהג נראה לי, כי חששו לדברי הפוסקים שאין יוצאין בטלית קטן כזה, ולכן לא מברכין להתעטף או להתלבש דאז הוה משמע דעכשיו מקיימים המצווה כהוגן, רק מברכין השם יתברך שנתן לנו מצוות ציצית ואף שאין מקיימין אותה עכשיו כתקנה, ולכן תקנו לשון על דלשעבר משמע (ועיין בדף לפרשת לך לך שנה ב')."

ב. השולחן ערוך (שם) בעקבות האגור (ס' כח) חלוק על הרמ"א ונקט, שיש לברך להתעטף בציצית כפי שמברכים על הטלית, ובטעם הדבר יש שני נימוקים. טעם ראשון מובא בתרומת הדשן (ס' מה) שראינו לעיל, שאמנם בעבר היו נוהגים לכסות גם את הראש בטלית ולכן תיקנו לברך להתעטף, אבל גם בזמן הזה שלא מתעטפים בכל זאת כך יש לברך.

טעם שני עולה מדברי בעל העיטור (שער ב, ג) שכתב, שאמנם הגאונים סברו שעטוף כולל גם את הראש ולכן מעבר לכך שאי אפשר לברך להתעטף על ציצית כלל לא יוצאים בה ידי חובה, אבל למעשה עטוף נחשב עטוף גם כאשר הוא מכסה רק את הגוף, ולכן אפשר לברך להתעטף בציצית גם במקרה זה.

התעטפות בזמן התפילה

עד כה ראינו את דיון הפוסקים, האם אפשר לברך על טלית וציצית שלא מתעטפים בהם והאם ניתן לצאת ידי חובה. דנו האחרונים בעקבות דברי הטור (או"ח נ) שכתב שלאחר העיטוף 'לכסות את הראש שלא יהיה בגילוי ראש', האם יש הלכות נוספות הנלמדות מכיסוי הראש בטלית:

א. הב"ח (נ, ה) הבין שכוונת הטור לומר, שטוב לכסות את הראש בטלית בזמן התפילה, כיוון שכיסוי זה מביא את האדם לידי יראת שמים וכפי שכותבת הגמרא במסכת קידושין (נ ע"א), שרב כהנא היה מכסה את ראשו בסודר. המשנה ברורה (שם, ד) הבין מדבריו, שיש לכסות את הטלית במהלך כל התפילה, וכן כתב האליה רבה (שם, ד), ובלשונו:

"כתב עדי זהב ומכל מקום צריך לכסות ראשו מתחילת התפילה עד סופו, ולא כמו קצת אנשים שמברכים על הטלית וזורקים אותו מאחריהם, ועליהם נאמר (מלכים א, יד, ט) ואותי השלכת אחר גוויך, עד כאן. והב"ח כתב דמנהג הצנועים שלא יהא רגע בגילוי הראש, כל זמן שהטלית עליו."

ב. הגר"א (שם ד"ה ונכון) חלק על דבריו וכתב, שהחובה ללבוש כיסוי ראש נוהגת בזמן תפילת שמונה עשרה בלבד. כפי שראינו בעבר (צו שנה ד'), דין זה מתקשר עם שיטתו הכללית שהחובה ללבוש כיסוי ראש במהלך היום ובשעת אמירת הברכות היא מידת חסידות בלבד, ורק בשעת תפילת שמונה עשרה, כאשר עומדים לפני המלך יש לכסות את הראש (ויש שמכסים מ'וצר אור').

איר לכסות

הגמרא במסכת מנחות (לה ע"ב) דורשת את הפסוק 'וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך' - אלו תפילין של ראש. לאמירה זו יש מספר השלכות, אחת מהן מופיעה בספר התרומה (ריב) שכתב, שאין לכסות את התפילין של ראש כי עליהן להיות נראות, וכן פסק השולחן ערוך (כז, יא) שטוב שיהיו גלויים.

א. אמנם בניגוד לפסק זה כתב האר"י (שער הכוונות ציצית, דרוש ה'), שאכן יש לכסות את התפילין של ראש. ביישוב בין הפוסקים כתבו המגן אברהם (נ, ג) והמשנה ברורה (שם, ד), שיש לכסות את תפילין של ראש, אך לא את הכל, וכך מצד אחד התפילין גלויים, ומצד שני מכוסות.

ב. הבן איש חי (וירא, שנה ראשונה, ח') וכף החיים (נ, יא) כתבו, שמדברי האר"י משמע שצריך שהתפילין של ראש יהיו מכוסות לגמרי באמצעות הטלית. משום כך חלקו על המגן אברהם והמשנה ברורה וכתבו שיש לכסות לגמרי את התפילין, ודי בראיית הבליטה מהטלית. כמו כן יש להוסיף, שהמור וקציעה (כף החיים שם) סבר שלמעשה גם המגן אברהם מודה שבזמן התפילה יש לכסות לגמרי, וכאשר כתב שיש לכסות חלקית כוונתו לתפילין שהולכים בהן במהלך היום (אמנם לא משמע כך מהמגן אברהם).

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו²...

¹ למרות שלמעשה לא חששו לדעת הגאונים וסברו שמותר לצאת עם ציצית מעין זו בשבת לרשות הרבים, בפועל המהר"ם (תשבץ ס' מד) היה נזהר מכך. והסיבה שחשש שמא ייפסק אחד מהחוטים, ובכך תבטל המצווה והוא יטלטל ברשות הרבים. אולם, למרות שבפועל מורים לבדוק את הציצית לפני הברכה מחשש שמא ניתק חוט ויברכו ברכה לבטלה, לא חוששים שמא יתנתק ברשות הרבים (ועיין מגן אברהם יג, ה).

² מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com